

Småstykker

EN HÅNDBOG FRA 1462 FOR STUDERENDE VED UNIVERSITETET I ROSTOCK

AF

JAN PINBORG

UNIVERSITETET i Rostock blev i det 15. og 16. århundrede besøgt af mange studerende fra de nordiske lande.¹ Vi ved endnu kun lidt om den åndelige indstilling, der prægede dette universitet. Vi ved ganske vist, at de fleste lærere ved universitetets grundlæggelse i 1419 kom fra Erfurt, og at der længe bestod intime forbindelser mellem disse to universiteter.² Men desværre hjælper denne oplysning os i sig selv ikke meget videre, da der heller ikke er foretaget mere end indledende undersøgelser af skrifter og personer med tilknytning til Erfurts universitet.³ Stort set har man indskrænket sig til at beskrive forholdene på de nordtyske universiteter ved at undersøge, hvorvidt de i deres statutter eller læseplaner bekendte sig til den realistiske, konservative »via antiqua« eller til den nominalistiske »via moderna«. Således skulle Erfurt have været knyttet til »via moderna« i modsætning til Köln, hvor »via antiqua« var fremherskende. I Leipzig, Greifswald og Rostock skulle endelig begge retninger have været repræsenteret.⁴

Imidlertid har det vist sig, at disse to »viae« ikke er så egnede som formler til at give os en meningsfyldt beskrivelse af det åndelige milieu ved de nordtyske universiteter. De to begreber er nemlig ikke fuldstæn-

¹ L. Daac: Matrikler over nordiske Studerende ved fremmede Universiteter, Christiania 1885; Ellen Jørgensen i Hist. Tidsskr. 8. rk. V og VI.

² E. Kleineidam: Universitas studii Erfordensis. Überblick über die Geschichte der Universität Erfurt im Mittelalter I, Erfurter Theologische Studien 14, Leipzig 1964, s. 86 ff.

³ Vigtigst er Kleineidam, anf. arb., s. 181 ff.

⁴ Franz Kardinal Ehrle: Der Sentenzenkommentar Peters von Candia, Franziskanische Studien, Beiheft 9, Münster 1925, s. 210 ff.

digt entydige og synes ikke overalt at dække de samme realiteter. Man har ofte været tilbøjelig til at identificere »via moderna« med William Ockhams radikale nominalisme og nye teologi. Denne identifikation svarer imidlertid kun i ganske enkelte tilfælde til virkeligheden. I Paris fordømtes en række ockhamistiske sætninger, skønt i hvert fald artist-fakultetet dør opfattede sig som »moderna«. I Heidelberg, hvis universitet inden for det tyske område rivaliserede kraftigt med Köln, docerede man nok en streng nominalistisk erkendelsesteori, men man kombinerede den med en teologi af traditionel observans, som man har beskrevet som »thomistisk«.⁵

Ved de fire nordtyske universiteter, Erfurt, Greifswald, Leipzig og Rostock synes der i modsætning til Köln og Heidelberg ikke at have været tale om en egentlig strid mellem de to retninger. I hvert fald er der ikke tale om en opdeling på de to retninger inden for universiteternes organisation. Selv om man traditionelt har gjort Erfurt til »via moderna«s højborg, var der næppe principielle forskelle på læreretningen ved disse fire universiteter. Det »moderne« blev her især opfattet som en metode: anvendelsen af de terministiske lærebøger i logik som tekstbøger ved artistfakultetets elementærundervisning – samt som et afgjort nej til universalirealismen, i det mindste i den outrerede form, den havde fået ved universitetet i Prag, hvor den oven i købet var ledsaget af kætterske anskuelse (Jan Hus). »Via moderna« er her således snarere at opfatte som en garant for den dogmatiske ortodoxi end som en radikal ny teologi med reformatoriske indslag. (Her ses bort fra, at konciliebevægelsen fandt så stærk genklang ved de nordtyske universiteter. Det er en bevægelse, der ikke har indre sammenhæng med den ene eller den anden af de to retninger).⁶ I virkeligheden er modsætningen mellem den ovenfor skitserede indstilling og indstillingen ved et universitet af den »gamle« retning som Köln ikke overvældende stor. Der kan inden for rammen være tale om modsætninger i interpretationen af erkendelsesteorien – hvor der i øvrigt også inden for de enkelte universiteter gjorde sig individuelle modsætninger gældende – men lærestoffet, Aristotelestolkningen og teologien, havde stort set et ensartet præg.

Det er karakteristisk, at man netop ved det »moderne« universitet i Erfurt lagde stor vægt på, at undervisningen sluttede sig så tæt som muligt til Aristoteles og de klassiske kommentatorer: Thomas Aquinas, Albertus Magnus og Aegidius Romanus. Sådan forventede i hvert fald grundlæggeren af Collegium Porta coeli, Amplonius, at hans alumner

⁵ Gerhard Ritter: Studien zur Spätscholastik. I: Marsilius von Inghen und die occamistische Schule in Deutschland. II: Via antiqua und via moderna auf den deutschen Universitäten des XV. Jahrhunderts, Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse, Heidelberg 1921–22.

⁶ Se f. eks. G. Ritter: Studien II, s. 131 f.

skulle studere. Det er i øvrigt værd at notere, at netop denne moderate, formidlende og traditionelle aristotelisme kommer til udtryk i det eneste større filosofiske værk fra det 15. århundrede, der er efterladt af en dansker, den senere ærkebisp Tue fra Viborgs metafysikkommentar fra 1438.⁷

Da vi kun har dette ene direkte vidnesbyrd om, hvad danske har lært ved de nordtyske universiteter i det 15. århundrede, kan der nok være grund til at forsøge en nøjere bestemmelse af den *undervisning*, de talrige danske studerende her har modtaget. Nordtyskland modtog jo langt den største del af de danske, der rejste udenlands for at få en universitetsuddannelse.⁸

Vi må især koncentrere os om undervisningen ved artistfakultetet. Af de mange hundrede danske immatrikulerede ved universitetet i Erfurt i tidsrummet 1420–1500 har kun 13⁹ taget afsluttende eksamen som magistre fra dette fakultet; og dog var denne grad forudsætning for at modtage en videregående uddannelse ved et af de højere fakulteter. Disse tal kan nok virke overraskende, og det er derfor værd at betone, at der ikke er tale om et for danske studerende specielt forhold: Gennemsnitligt tog kun 3–5 % af de immatrikulerede studerende magistergraden ved artistfakultetet og kun ca. 30 % den lavere baccalaureusgrad, der kunne opnås efter 1–2 års studier.¹⁰ Langt de fleste studerende har således kun haft berøring med artistfakultetet. (De fleste af ordenerne havde deres egne generalstudier, hvor der bl. a. ydedes undervisning svarende til uddannelsen ved artistfakulteterne. Studerende fra ordenstanden er således ikke medindbefattet i dette udsagn taget i streng forstand).

Der er grund til, at vi særlig skal interessere os for forholdene ved universitetet i Rostock, hvor endnu flere danske studerede. Herfra erhvervede også et noget større antal magistergraden ved artistfakultetet, nemlig 23.¹¹ Selv om kilderne her flyder noget sparsommere end for Erfurter universitetets vedkommende, er det også her muligt at vinde et almindeligt indtryk af undervisningens art og omfang.

Jeg har tidligere gjort opmærksom på et håndskrift fra Det kgl. Bibliotek i København, der indeholder forelæsninger holdt ved artistfakultetet i Rostock. Forfatteren, Nicolaus Theoderici fra Amsterdam, hylder

⁷ E. Kleineidam, *anf. arb.*, s. 181 ff. Om Tue, *sst.*, s. 187. Metafysikkommentaren er bevaret i et Erfurter håndskrift, 4° 436. Den vil forhåbentlig inden for en overskuelig fremtid blive udgivet i *Corpus philosophorum Danicorum Medii Aevi*.

⁸ Ellen Jørgensen, *anf. arb.*, og L. Daae, *anf. arb.*

⁹ Optalt efter Kleineidams liste over magistre fra artistfakultetet i Erfurt, der er et optryk af Erfurts dekanatsbog, *anf. arb.*, s. 358 ff. Jvf. appendix B.

¹⁰ Jvf. statistikken hos Kleineidam, *anf. arb.*, s. 218.

¹¹ Optalt efter A. Hofmeister: *Die Matrikel der Universität Rostock I*, Rostock 1889. Jvf. appendix A.

her en moderat nominalisme, under stærk indflydelse fra den franske nominalist, Johannes Buridanus.¹²

Flere og nøjagtigere oplysninger om studieforholdene i Rostock får vi af et håndskrift, der nu opbevares på universitetsbiblioteket i Kiel. Håndskriftet har tidligere tilhørt augustinerkorherrestiftet Bordesholm og er nu katalogiseret som Codex Ms. Bordesholm 118 fol. Det indeholder på 243 dobbeltsider en »håndbog« for studerende ved universitetet i Rostock. Værkets titulus angiver tydeligt dets karakter: »Incipiunt questiones metaphysice, phylosophie naturales (sic!) et loyce secundum dicta concordantium in via communi super omnes libros ordinate compilate, que in verbis sunt breves, sed in virtute prolixæ, quia puncta ultimata questionum non obmisi explicare causa brevitatis« (f. 1 ra).

Tekstens slutningsord fortæller os om dens forfatter og oprindelsestidspunkt: »Finite sunt questiones iste anno domini m^o cccc^o lxii die 6ta mense julii in Rostock in collegio artistarum per me Johannem Meyer« (f. 243 vb). Johannes Meyer fra Lübeck optræder i Rostocker matriklen som baccalaureus receptus i 1458.¹³ Han blev magister ved artistfakultetet sammesteds i 1462.¹⁴ Skriftet kan altså opfattes som en frugt af hans eksamensrepetition.

Skrifter af samme »genre« kan også påvises andetsteds. Den nærmeste parallel stammer fra Erfurt. I et håndskrift, der nu opbevares i Göttingen,¹⁵ finder vi »Questiones metaphysice et philosophye naturalis et totius loyce compendiose compilate Erfordie civitate secundum dicta concordantium in via communi super omnes libros ordinatim . . .«.

Fra baccalaureatseksamen i Erfurt har vi et analogt eksempel: Erfurt 4° 241 indeholder »Puncta materialium librorum quasi omnium, que pro baccalariatus gradu Erfordie leguntur et examinantur, scilicet secundum colleccionem magistri Herbordi de Lippia Erfordie promoti«. Skriftet indeholder questioner i tilknytning til de i Erfurt anvendte terministiske lærebøger i logik. Det er fristende at antage, at elementærundervisningen i Rostock har anvendt de samme eller tilsvarende lærebøger til undervisningen før baccalaureatet. I hvert fald forudsætter vor Rostocker tekst kendskab til sådanne traktater (tractatus anglicani, jvf. nf. s. 369, pkt. 6).

Interessant er understregningen af »via communis« både i Erfurter og Rostocker eksemplarets indledning til gennemgangen af forelæsningerne for de magisterstuderende. Det viser klart hen til en moderat,

¹² Jan Pinborg: Die Aristoteles-Quaestionen des magister Nicolaus von Amsterdam, *Classica et Mediaevalia* XXV, København 1964, s. 244-262.

¹³ Hofmeister, anf. arb., s. 117,18 og s. 118.

¹⁴ Sst., s. 135,6.

¹⁵ Göttingen, Universitätsbibliothek, Codex Luneburg. 63. Jvf. Verzeichnis der Handschriften im preussischen Staate, I Hannover, 2 Göttingen, 2, s. 523.

traditionel retning. »Via communis« defineres i Rostocker teksten ligefrem som »tracta ex dictis philosophi et commentatoris« (jvf. nf. s. 369, pkt. 3). Denne indstilling fremtræder også ved valget af de tekster, der er blevet gennemgået og kommenteret. Efter det ovenfor aftrykte »Explicit« følger i Kieler håndskriftet en indholdsoversigt, som jeg vil aftrykke her, da den muliggør et nøjagtigt overblik over de bøger, der benyttedes ved artistfakultetets undervisning, og samtidig i grove træk afspejler den betydning, man tillagde de enkelte skrifter og emner:

In hoc volumine continentur hii libri		
1	12 libri metaphysice	habent questiones 98
2	8 libri physicorum	99
3	4 libri de celo et mundo	28
4	duo libri de generatione et corruptione	21
5	4 libri metheororum	30
6	tres libri de anima	59
7	liber de sensu et sensatu	12
8	liber de memoria et reminiscencia	4
9	liber de sompno et vigilia	8
10	liber de morte et vita	2
11	liber de longitudine et brevitare vite	4
12	liber de inspiratione et respiratione	2
13	liber de differentia spiritus et anime ¹⁶	5
14	liber de ente et essentia ¹⁷	2
15	liber de probleumatibus	10
16	19 libri de animalibus	133
17	liber Porphyrii et predicamentorum	44
18	liber periarmentias	16
19	liber sex principiorum	7
20	duo libri priorum	21
21	duo libri posteriorum	28
22	octo libri topicorum	24
23	duo libri elencorum	16
	Summa questionum omnium	673

Ligesom tekstudvalget ikke afspejler nogen radikal nominalisme, vidner også konklusionerne i de enkelte quaestiones om en moderat og traditionel standpunkttagen. Som et karakteristisk træk fortjener det at nævnes, at den middelalderlige linguistikks centrale begreb »modi significandi« er genstand for drøftelse i en quaestio – interessant nok i sammenhæng med Aristoteles' *peri hermeneias* (f. 202 r) – ja, at deres

¹⁶ Pseudo-Aristoteles = Qosta ibn Luqa. Med undtagelse af dette og det følgende skrift samt nr. 19, ofte tilskrevet Gilbertus Porretanus, er alle opførte skrifter aristoteliske.

¹⁷ Der synes at være tale om Thomas Aquinas' skrift af dette navn. Dette var også grundlag for forelæsninger ved universitetet i Krakow. Jvf. W. Senko i *Mediaevalia philosophica Polonorum III*, Warszawa 1959, s. 7-17.

realeksistens antages. Denne antagelse var ellers et hovedemne i diskussionen mellem »via antiqua« og »via moderna«.¹⁸

På baggrund af det hidtil sagte – selv om udtalelserne har måttet holdes i bred almindelighed – kan man således karakterisere den uddannelse, de danske studerende har modtaget ved de nordtyske universiteter, som en væsentlig traditionel Aristotelisme, udvidet med den nye terministiske logik – ikke nødvendigvis i nominalistisk interpretation – ved baccalaureatstudierne og med dele af den nye fysik,¹⁹ som vel nu studeres ved alle universiteter uanset »retning«. Selv om også skarpere standpunkter har gjort sig gældende af og til, har det brede flertal af studenterne næppe stiftet indgående bekendtskab med radikale, »moderne« tankegange. Formlerne »via antiqua« og »via moderna« synes i denne sammenhæng snarere at tilsløre de virkelige forhold end at beskrive dem. Der er således ingen grund til at tro, at oprettelsen af Københavns Universitet i 1479 har betydet et brud med den hidtil gældende filosofiske og teologiske dannelses-tradition, selv om det nye danske universitet ligesom universitetet i Uppsala blev grundlagt med lærere fra Köln, der tilhørte »via antiqua«, mens størstedelen af de danske studerende tidligere var uddannet ved de såkaldte »moderne«, nordtyske universiteter.

Også med hensyn til studiemetoden giver Kieler håndskriftet ganske interessante oplysninger. Klart fremgår dette ved en analyse af de enkelte quaestioners opbygning. Johannes Meyger har selv leveret en sådan analyse, og dette afsnit²⁰ skal her aftrykkes, så at vi hører tidens egen terminologi; hertil skal så tilføjes nogle få kommentarer.

Hic sunt, que in sequentibus utilia prenotanda:

Primo quod conclusiones, notabilia, distinctiones, et maxime rationes, et solutiones, quas semel signavi, sepius habent locum, quia eedem rationes, que probant conclusiones positas in aliqua questione ante distinctionem conclusionum arguunt ad utramque partem eiusdem questionis;²¹

secundo quia ratio probans aliquod de uno probat idem de omni, sicut probans ens esse subiectum metaphysice probat idem de subiectis aliorum librorum; 3° quia omnes conclusiones, que tractant de una materia, probantur eisdem

¹⁸ Også fra det »moderne« universitet i Erfurt har vi adskillige vidnesbyrd om forelæsninger over »modi significandi«. Derimod hørte de ikke med til god tone i Heidelberg, hvor modsætningerne var skarpere og institutionelt forankrede. Jvf. Jan Pinborg: *Die Entwicklung der Sprachtheorie im Mittelalter*, København 1967.

¹⁹ Jvf. således indholdet af det ovenfor omtalte håndskrift fra Rostock nu i København (note 12): Både Nicolaus fra Amsterdams fysikkommentar og adskillige småskrifter (bl. a. Jacobus de Sancto Martinos *De latitudinibus formarum*) er vidnesbyrd om den nye fysik.

²⁰ f. l ra straks efter den ovenfor anførte titulus.

²¹ Transskriptionen vanskeliggøres ved, at Johannes Meyger bruger samme forkortelse for 'questio' og for 'conclusio'. Teksten her forekommer noget gådefuld.

rationibus et improbantur ipsis negative sumptis, quia una sequitur ex alia et probant se mutuo. Et ideo oportet, ut in talibus opinio teneatur, sicut ponens analogum habet ponere, quod non habeat proprium individuum et e converso, quia unum sequitur ad aliud.

2° sciendum, quod de rationibus tantum signavi media cum probationibus premissarum, quia ex medio leviter completur ratio, et quia ut plurimum rationes hic incomplete posite possunt deduci ex dictis declaratis positis in ipsarum solutionibus.

3° sciendum, quod conclusiones hic posite quasi omnes possunt allegari ex libris Aristotelis, super quas sunt conformiter disputate, quia via communis principaliter trahitur ex dictis philosophi et commentatoris.

4° nota, quod declarationes et notabilia in questionibus adducenda non obmisi simpliciter, sed ad minus adduxi per modum rationum arguendo per divisionem.²²

5° nota, questiones non sunt hic posite per 'utrum' et quesitive, sed tantum responsive, eo quod ex responsione ad unamquamque questionem leviter potest elici titulus eius sive 'utrum', et ideo proprius nominantur responsiones quam questiones.

6° nota, quod (f. lrb) in loyca veteri et nova semper ultima ratio loycalis cuiuslibet questionis est sumpta ex quatuor tractatibus anglicanis secundum ordinem vel ex libris philosophi.²³

7° et ultimo sciendum: quotiescumque magna littera ponitur, semper incipit questio nova, et ponitur tali ordine: primo stant conclusiones tenende una cum rationibus suis appropriatis. In secundo articulo declaratur modus ponendi questionum. In tertio ponuntur motiva opinionum et omnes rationes in contrarium cuilibet rationi, immediate suam solutionem causa brevitatis annexendo.²⁴

²² Meningen er vist, at distinktionerne, der ofte blev givet i form af »notabilia«, her er indført i argumenterne, der således får disjunktiv form: Hvis A skal opfattes som B, følger . . . ; hvis A derimod skal opfattes som C, følger . . .

²³ Logica vetus: De først kendte af Aristoteles' logiske skrifter, i fortegnelsen ovenfor skrifterne 17-18 (og 19), der alle beskæftiger sig med begrebslogik. Logica nova: De først i løbet af det 12. århundrede oversatte logiske skrifter af Aristoteles, skrifterne 20-23, der alle beskæftiger sig med syllogistikken. Tractatus anglicani: De terministiske, logiske lærebøger. Et påfaldende stort antal af disse havde engelske forfattere (f. eks. Walter Burleigh, William Heytesbury, Thomas Maulfeld, Richard af Chilmington og mange andre). Der mangler endnu en nøje analyse og sortering af disse tekster: Det er endnu ikke muligt at sige, hvilke af disse forfattere der tolkede logikken nominalistisk, og hvilke realistisk.

²⁴ Den oprindelige quaestionsform var: 1. positio questionis, argumenter pro et contra; 2. solutio, problemløsning; 3. svar til modargumenterne. I det 14. og 15. århundrede forskydes denne inddeling lidt; quaestiones bliver længere og struktureres for tydelighedens skyld i tre »artikler«: 1. positio questionis, argumenter pro et contra; 2. modus ponendi, den personlige stillingtagen i form af conclusioner og correlarier; 3. diskussion af andre opfattelser og deres begrundelser (motiva) samt gendrivelse af modargumenterne. Det er denne sene inddeling, der genspejles i modificeret form under pkt. 7.

Disse 7 punkter giver et karakteristisk billede af undervisningsformen. Den største rolle spillede stadig den overleverede quaestions- eller disputationens form. I forbindelse med hver tekst rejste man en række spørgsmål, quaestiones, i hvis antal og rækkefølge man kun gjorde få variationer. Samtidige kommentarer er i reglen så godt som identiske på dette punkt. Hver sådan quaestion havde yderligere sine traditionelle argumenter pro et contra. Formen er knap længere udtryk for en virkelig disputation, men er stivnet i en fast topik, hvor hvert rejst spørgsmål fremkaldte de samme forudsigelige argumenter. Disse var for en stor del hentet fra litteraturen, d.v.s. fra tidligere kommentarer og diskussioner. Tidligere redigerede »øvelser« fungerede således som materialsamlinger for de studerende, der skulle deltage i en disputation. Derved blev de fejl, der vel altid havde ligget implicit i den middelalderlige disputationens metode, stærkt understreget. Den middelalderlige topik blev historisk bestemt, i stedet for sagligt bestemt.²⁵ Som anført af Ludger Oeing-Hanhoff i en skarpsindig kritik af middelalderens »metafysiske metode«,²⁶ kom de enkelte argumenter derfor strengt taget til at mangle beviskraft. Der var nemlig ikke, som man ofte kan forledes til at tro, tale om en deduktiv metode, der af første evidente principper afledte al senere erkendelse, men der var tale om, at man som udgangspunkt for sine argumenter valgte mere eller mindre tilfældige sætninger, der af historiske grunde forekom uantastelige. Derved får den middelalderlige tænkning det formalistiske og autoritets-afhængige præg, som ofte med rette er blevet dadlet. Derfor må man dog ikke overse det positive aspekt i denne uddannelsesform: evnen til at analysere argumenter og deres begrænsning; den nøjagtige sproglige og logiske analyse af det sagte; den suveræne beherskelse af den formelle logik, der f. eks. klart fremgår af de »forkortelser« i argumentationen, Johannes Meyger kan tillade sig uden at hæmme den middelalderlige læsers forståelse (jvf. pkt. 2 i teksten ovf.). Endelig må man ikke glemme, at man ikke beskriver en uddannelse blot ved at skildre eksamenskravene og mere eller mindre middelmådige studenters forsøg på at honorere disse. Foruden disputationerne og Aristotelesstudiet gjorde også andre strømninger sig gældende på universiteterne. I Erfurt eksisterede der for eksempel en nok så stærk humanistisk og bibelteologisk bevægelse. Denne har sikkert også haft udløbere til Rostock, selv om det endnu ikke er lykkedes at spore håndgribelige nedslag heraf. Studiet af det senmiddelalderlige åndsliv står endnu kun ved sin begyndelse; mange grundige kildeundersøgelser er endnu nødvendige, før der kan gives præcisere og bedre underbyggede domme.

²⁵ Et eksempel på, hvorledes en bestemt historisk diskussion indgår i en genres traditionelle topik, har jeg analyseret i *Die Erfurter Tradition im Sprachdenken des Mittelalters*, *Miscellanea Mediaevalia V*, Berlin 1967.

²⁶ L. Oeing-Hanhoff: *Die Methoden der Metaphysik im Mittelalter*, *Miscellanea Mediaevalia II*, Berlin 1963, s. 71 ff.

ZUSAMMENFASSUNG

*Ein Handbuch für Studierende an der Universität Rostock
aus dem Jahre 1462.*

Im XV. Jahrhundert zogen die meisten nordischen Studenten, die im Ausland eine höhere Ausbildung suchten, nach den neugegründeten norddeutschen Universitäten: Leipzig, Erfurt, Rostock und Greifswald. Wenn wir deshalb die wissenschaftlichen und weltanschaulichen Voraussetzungen des skandinavischen Geisteslebens im Mittelalter besser kennen lernen wollen, ist es unumgänglich, die geistige Haltung dieser Universitäten zu erforschen. Besonders wichtig erscheint dabei die Erforschung des Unterrichts an den Artistenfakultäten; denn von den vielen hundert skandinavischen Studenten z.B., die im XV. Jahrhundert an der Universität Erfurt immatrikuliert wurden, haben nur 13 die Magisterwürde an der Artistenfakultät erworben (vgl. Appendix B), während die Zahl für Rostock ein wenig höher liegt: hier sind 23 Dänen als *magistri artium* promoviert worden (vgl. Appendix A). Und doch war dieses Examen notwendige Voraussetzung für weitere Studien an den höheren Fakultäten. Die meisten Studenten traten also nur mit der Artistenfakultät in engere Beziehung. Die vorliegende Abhandlung will auf eine neue Quelle unseres Wissens über die Artistenfakultät zu Rostock hinweisen.

Wir wissen nur wenig über die geistige Einstellung dieser Universität. Zwar steht es fest, dass ihre ersten Professoren aus Erfurt kamen, und dass lange innige Beziehungen zwischen diesen beiden Universitäten bestanden. Wir wissen aber auf der anderen Seite nur wenig mehr über die geistige Einstellung der Erfurter Universität. Einen wertvollen Überblick hat jedoch vor kurzem Professor Erich Kleineidam gegeben. Aus seiner Untersuchung geht hervor, dass die Beschreibung des Universitätsunterrichts durch das Begriffspaar »*via antiqua*« und »*via moderna*« zu vage ist, um den Tatsachen gerecht zu werden. Obwohl Erfurt als Hochburg der »*via moderna*« gilt, zeigte sich, dass das »*Moderne*« nicht so sehr in einem Anschluss an die radikalen Lehren Ockhams bestand, als vielmehr in einer entschiedenen Verneinung des Universalienrealismus im platonischen Sinne, der wegen der ketzerischen Folgerungen Wiclifs und des Johannes Hus verdächtig geworden war; mit dieser Einstellung liessen sich aber die klassischen Lehren eines Thomas von Aquin oder eines Duns Scotus sehr gut vereinen. Es scheint, dass ein gemässigter, die Gegensätze vermittelnder Aristotelismus sehr verbreitet war und als »*via communis*« angesehen wurde; ein solcher wurde auch von Amplonius für sein Kollegiatstift in Erfurt vorgesehen. Es verdient in diesem Zusammenhang Beachtung, dass eben diese geistige Einstellung die einzige grössere philosophische Schrift kennzeichnet, die aus dem XV. Jahrhundert von einem dänischen Gelehrten überliefert ist, den Metaphysikkommentar des späteren Erzbischofes von Lund, Thuo de Vibergia (Hs.: Erfurt, 4° 436).

Ähnliches darf wohl auch für Rostock vermutet werden. Der wohl bis jetzt am besten bekannte Professor der Rostocker Universität, Nicolaus Theoderici von Amsterdam, vertritt einen gemässigten Nominalismus, der stark von Buridanus beeinflusst ist.

Etwas genauere Auskünfte über die Studien an der Artistenfakultät zu Rostock gibt nun die Handschrift der Universitätsbibliothek Kiel, Ms. Bordes-holm 118 fol., aus dem ehemaligen Augustinerchorherrenstift Bordes-holm in Holstein. Die Handschrift enthält auf 243 Folien »Questiones metaphysice, phylosophie naturalis et loyce secundum dicta concordantium in via communi super omnes libros ordinate compilate, que in verbis sunt breves, sed in virtute prolixæ, quia puncta ultimata questionum non obmisi explicare causa brevitatis«. Sie enthält also die wichtigsten Fragen aus der Examensliteratur, die für die Erwerbung der Magisterwürde an der Artistenfakultät notwendig war. Die Handschrift wurde 1462 von Magister Johannes Meyer in Rostock geschrieben, der im selben Jahre dort magister artium wurde. Ein ganz paralleler Text, der die Verhältnisse in Erfurt berücksichtigt, liegt in der Handschrift der Göttinger Universitätsbibliothek, cod. Luneburg. 63 vor.

Zu beachten ist die Hervorhebung der »via communis«. Johannes Meyer vertritt einen gemässigten, traditionellen Aristotelismus. Das geht aus den kommentierten Texten klar hervor (oben S. 368f.). Auch die »conclusiones« der einzelnen Quaestionen zeugen von dieser Geisteshaltung. So werden z.B. die modi significandi in einer eigenen Quaestion erörtert und ihre Realexistenz im offenen Gegensatz zum Nominalismus angenommen.

Aus diesem Text darf man vielleicht schliessen, dass die meisten Studenten, auch an den »modernen« Universitäten Rostocks und Erfurts in einem gemässigten Aristotelismus erzogen wurden. Die Gründung der Universität Kopenhagen in 1479 hat kaum einen Bruch in der philosophischen und theologischen Bildungstradition Dänemarks bedeutet, obwohl diese Gründung durch Lehrer der Universität Köln bestritten wurde, die sich entschieden zur »via antiqua« bekannten, während die dänischen Studenten früher meistens an den »modernen« Universitäten Norddeutschlands erzogen wurden.

APPENDIX A

Danskere med magistereksamen fra artistfakultetet i Rostock i det 15. århundrede.²⁷

	Imm.	Bacc.	Mag.
Helgo Petri de Halmstad	1444 (71,128)	receptus fra Leipzig (71)	1445 (75,4)
Acho Pauli de Lundis	1443 (66,257)	1444 (73,4)	1447 (85,5)
Laurentius Johannis de Vibergia	1451 (93,66)	1453 (97,4)	1456 (108,5)
Petrus Halmestadis			1461 (128,10)
Johannes Urne de Feonia	1458 (118,72)	1460 (124,26)	1462 (135,2)
Detleuus Rantzow de Holsatia.	1458 (120,41)	1462 (135,3)	1466 (146,1)
Johannes Jacobi de Arusia	1462 (133,82)	1464 (142,9)	1468 (155,4)
Marquartus Preen de Holsatia.	1462 (131,6)	1464 (140,20)	1468 (155,6)
Ketillus Krabbe de Wibergia..	1465 (143,30)	1466 (149,12)	1469 (164,4)
Christiernus Petri de Wibergia.	1466 (147,48)	1467 (153,21)	1469 (164,6)
Nicolaus Starke de Haderslewe	1467 (152,65)	1468 (160,6)	1470 (168,3)
(?) Jacobus Martini de Selandia (?)	1463 (137,66)	1466 (146,11)	1470 (168,6)
(?) Kanutus Johannis de Hauenis (?)	1468 (157,117)	1469 (164,33)	1473 (180,10)
Johannes Krabbe	1474 (188,1)	1476 (196,7)	1477 (207,7)
(?) Bartoldus Andree de Boghenes (?)	1475 (192,55)	1476 (200,25)	1478 (211,6)
Hartwicus Thoen de Iucia	1480 (217,14)	1481 (226,13)	1483 (236,8)
Magnus Paysen de Flensborch.	1480 (218,51)	1482 (229,12)	1484 (240,7)
(Nicolaus Cristierni) ²⁸	mag. promotus, København før receptus i Rostock (240)		1484, dette år
Petrus Nicolai de Arusia	1478 (208,35)	1479 (214,9)	1485 (244,5)
Petrus Andree (de Vibergia?) .	1486 (245,15?)	receptus 1485 (242), fra Greifswald.	1486 (247,6)
Lago Urne de Othonia	1491 (258,90)		1491 (260,3)
Nicolaus Aleuelt de Holsatia ..	1489 (253,46)	1492 (265,1)	1494 (276,2)
Nicolaus Nicolai de Alburgia..	1493 (267,76)	1493 (268,18)	1495 (279,2)
	eller:	1495 (276,5)	1496 (284,2)
Boccius Hoen (Hanne) de Eyderstede	1492 (263,133)	1495 (279,1)	1497 (288,4)

²⁷ I parentes er anført side og nummer hos Hofmeister. Udskillelsen af danske magistre vanskeliggøres ved, at eksamensfortegnelsen ikke har nationalitetsangivelser; disse må søges i immatrikulationslisten. Ovenstående liste tør derfor ikke gøre krav på at være fuldstændig.

²⁸ Formodentlig identisk med Nicolaus Christierni de Jutzia, baccalaureus fra Rostock 1478 (207,17). Hans immatrikulationsår der er 1476 (199,157).

APPENDIX B

*Danskere med magistereksamen fra artistfakultetet i Erfurt i det 15. århundrede.*²⁹

	Imm.	Mag.
Kanutus Michaelis de Arusia ³⁰	1424 (129 b, 38/39)	1425 (123)
Johannes Ibari de Arusia	1424 (129 b, 40)	1428 (150)
Thuo Nicolai de Vibergia ³¹	1426 (135 b, 34)	1428 (160)
Johannes de Roskildia	1426 (135 b, 36)	1430 (173)
Eckhardus Roding de Sleswig	1440 (179 a, 38)	1445 (282)
Laurentius Petri de Roskildia	1441 (186 b, 16)	1446 (310)
Casperus Henrici de Ottonia	1444 (199 a, 24)	1447 (319)
Johannes Petri de Haffnis	1442 (190 a, 29)	1449 (359)
Laurentius Johannis de Dacia ³²	?	1459 (454)
Andreas de Vibergia ³³	?	1466 (521)
Clemens Olavi de Roskildia	1462 (291 b, 18)	1468 (563)
Nycolaus Andree de Rispis	1459 (278 b, 31)	1469 (579)
Ericus Nycolai de Vibergia ³⁴	1465 (307 a, 31)	1470 (590)

²⁹ Af dekanatsbogen er kun listen over magistre udgivet af E. Kleineidam, anf. arb., s. 358-398. Jeg har derfor ikke kunnet opgive årstal for baccalaureus-eksamen. Efter immatrikulationsåret opgives side og nummer i Weissenborn & Hermann: Acten der Erfurter Universität, Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und angrenzender Gebiete VIII, Halle 1881 ff. Efter magisteråret anføres nummeret i Kleineidams liste.

³⁰ 1421 imm. Rostock, 1422 bacc. sst. 1434 rektor for Erfurts universitet. 1436 doctor utriusque iuris i Erfurt. 1460-77 biskop af Viborg (Kleineidam, s. 313).

³¹ 1439 dr. theol. i Erfurt. Samme år rektor for universitetet. 1443-72 ærkebiskop af Lund (Kleineidam, s. 285).

³² Måske identisk med presbyter Laurencius Becker de Alburgia, imm. Erfurt 1455 (249 a, 32).

³³ Har formodentlig senere studeret jura, dog vist uden at tage nogen grad. Håndskriftet Erfurt Fol. 185 med juridisk indhold er af Andreas testamenteret til lærerne ved Porta Coeli kollegiet.

³⁴ Archidiaconus eccl. Vibergensis eciam canonicus Ripensis. Bacc. iur. can. før 1472. Dette år rektor for Erfurts universitet (Weissenborn, s. 348).